

Ston i njegove zidine

Konzervator Lukša Beretić

Najveći sredovječni tvrđavni sklop u našoj državi jesu zidine Stona. Sam kompleks sastoji se iz dva mala zidinama opasana gradića i velikog zida koji se proteže preko stonske prevlake od jednog do drugog zaljeva, te spaja oba grada međusobno i sa tvrđavom Pozvird, koja se nalazi na vrhu brda između oba zaljeva.

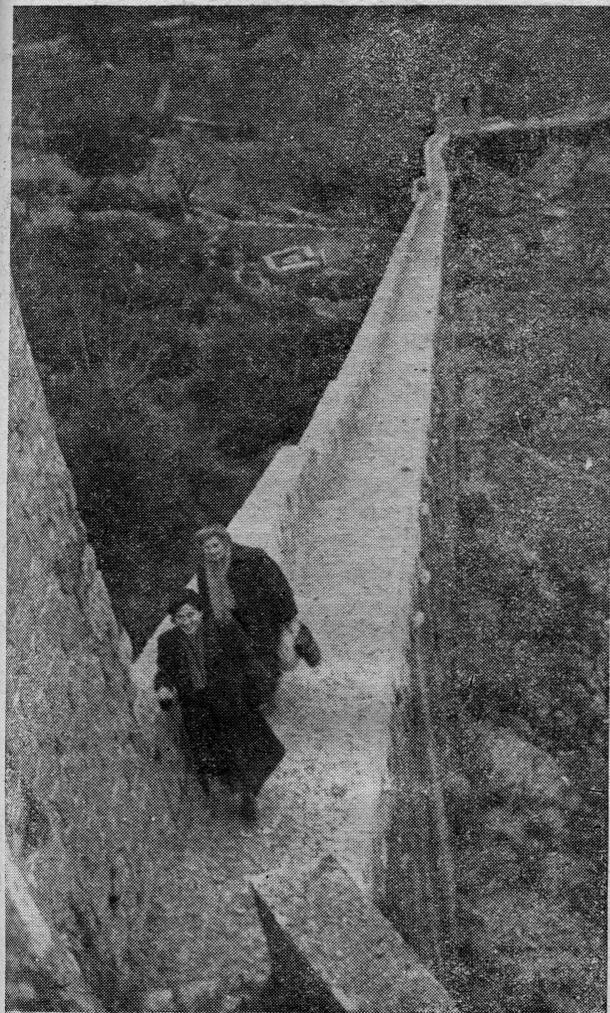
Cjelokupna dužina zidina iznašala je preko pet kilometara. Zid i oba grada flankirani su velikim brojem kula i bastiona i imaju tri jake tvrđave. Na cijelom kompleksu postojalo je 10 okruglih i 31 četverouglasta kula, jedan četverouglasti i 6 polukružnih bastiona.

Ova utvrđenja priječila su pristup na Pelješac sa kopnene strane i branila su oba grada od napada sa mora.

Na neretvanskom zaljevu, kojeg Stonjani zovu »Malo more« diže se Mali Ston, opasan visokim ruševnim zidinama, a nad njim strši jaka tvrđava sa pet visokih kula, okrenutih prema moru.

Ova malo-stonska citadela, sa njenim visokim kulama sliči velikoj kruni, po čemu je i dobila ime »Koruna«. Pred gradićem je mala luka, slična dubrovačkoj gradskoj luci, sa lukobranom. Sa obe strane luka je zatvorena zidinama, koje sežu do u more. U prostor luke ulazilo se je kroz dvojna vrata, na jedna sa strane kopna a na druga sa strane poluotoka. U luci su bila tri arsenala za ratne brigantine Republike. Iz luke se ulazi u gradić kroz gradska vrata, koja su u sredini sjevernog gradskog zida Malog Stona. Ovaj zid sa vratima, i sa dvije visoke kule, sagrađen je 1358. godine, odmah nakon što je Venecijanski knez zauvijek napustio Dubrovnik. Druga gradska vrata bila su na sredini zapadnog zida grada.

Od malog Stona proteže se visoki zid sa četverouglastim kulama i sredovječnim kruništima do grada Stona, odakle se je nastavljao uz stonska solila (solanu), sve do male kule nazvane »Bat«, koju je uprava solane, bez ikakve potrebe

Posjetioci na zidinama Velikog Stona

porušila 1923. godine. Od jedne kule ovog velikog zida, koja se u dokumentima nazivala »Dobri«, odvaja se dugi zid, koji ide do na vrh brda, gdje se spaja sa velikom tvrđavom Pozvizd. Od ove tvrđave spušta se zid prema zapadu, koji se spaja, kod kule Minčete, sa zapadnim gradskim zidinama grada Stona.

Grad Ston, ili kako ga pogriješno nazivlju Veliki Ston, sagrađen je djelomično na niskom močvarnom terenu, a djelomično na južnom obronku Pozvizda. Grad ima tloris peterokuta sa jakim utvrdama na uglovima. Na jugozapadnom uglu je kula Minčeta a uz nju jako utvrđenje »Sokolčić«. Sjeverni ugao brani velika polukružna kula »Stoviš«, sa koje se uživa najljepši pogled na grad, solišta, stonski zaljev i na veliko plodno stonsko polje. Na sjeveroistočnom uglu strši visoka četverouglasta kula »Nad vodom«, a pred jugoistočnim uglom koči se najjača stonska utvrda »Veliki kaštio«. Na istočnom gradskom zidu, otvarala su se gradska vrata nazvana »Vrata od Zamirja, a na južnom »Poljska« ili »Velika vrata«. Pred obim vratima bili su mostovi preko jarka u kojeg je djelomično ulazilo more. Naročito zanimljiva bila su Velika vrata sa kulom sata,

dvostrukim vratima i posebnim napravama za podizanje mosta, te je velika šteta da su 1882. godine porušena.

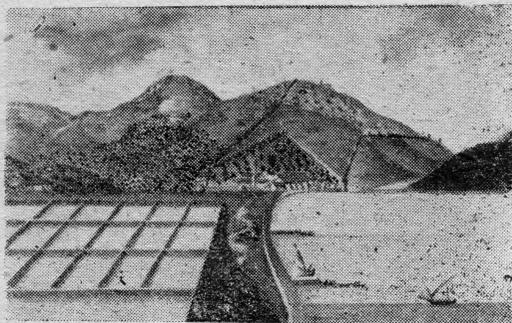
Sam grad Ston je najpravilnije građeni grad u našoj državi i jedan od najstarijih, takozvanih, idealnih gradova u Evropi. Naime, to su gradovi koji su građeni prema unaprijed određenom i nacrtanom planu. Stariji idealni grad od Stona jest »Eige-Morte« u južnoj Francuskoj, koji je osnovan par godina ranije od našeg Stona. Zanimljivo je napomenuti, da su i korjeni imena ovih dvaju gradova slični. Eige-Morte, znači na starofrancuskom jeziku mrtve vode, a Stagnum, odakle dolazi ime Stona, latinski je močavara. Glavne ulice Stona široke su 6 m, protežu se u pravcu jug—sjever, a sporedne, koje se protežu u pravcu istok-zapad široke su 2 m.

U gradu Stonu, stolovao je za vrijeme Dubrovačke Republike Stonski knez, koji je bio administrativni starješina grada i stonske knežije. U Stonu je također bila biskupija za poluotok Pelješac.

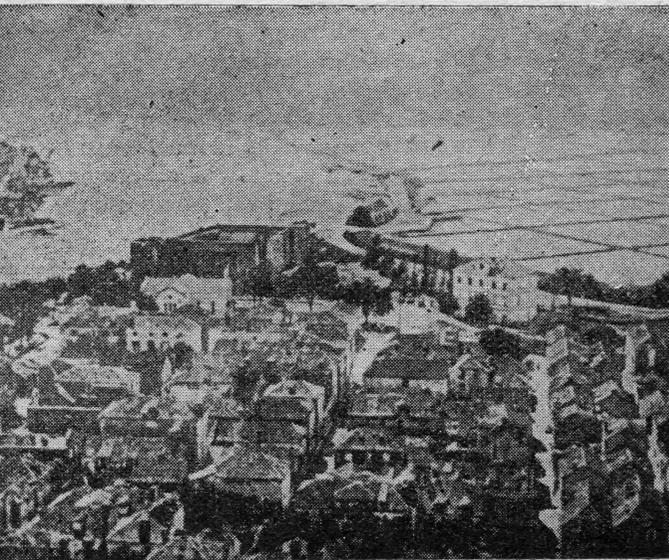
Stonska utvrđenja, da su nam se u cjelosti sačuvala, kako su bila do 1874. god. ili kad bi se ista popravila i djelomično obnovila, kako što je Francuska učinila sa Karkasonom, nadmašila bi po originalnosti i ljepoti zidine obih poznatih francuskih starih gradova t. j. Eige-Morta i Karkasona.

Oba sadašnja stonska gradića, sa svim njihovim zidinama i utvrdama, podigla je Dubrovačka Republika iz temelja. Stari rimski i sredovječni feudalni Ston nije bio na sadašnjem mjestu već se je stjerao uz južnu i uz jugozapadnu stranu stonskog polja. Od starog rimskog Stona, sačuvali su nam se temelji rimske tvrđave na brdu Stari gradi i temelji ruševina uz veliku količinu ulomaka tegula i amfora na brdašcu Gorica i nekoliko nadgrobnih natpisa. Od sredovječnog feudalnog Stona sačuvali su se ostaci perimentalnih zidina, utvrđenog dvorca zahumskih knezova, sa preromaničkom crkvicom sv. Mihajla, u kojoj se nalaze najstarije sačuvane freske na našoj obali. Ruševine starokršćanskih, preromaničkih i ranoromaničkih crkava u stonskom polju i romanička, kasnije gotizirana crkva »Gospe od Lužina«.

Sa izgradnjom današnjeg Stona i njegovih zidina, započelo se je odmah nakon što je Dubrovačka Republika primila povelje, formalnog ustupa Stona i Pelješca od cara Dušana i od bo-

Stonska solana — detalj

Panorama Velikog Stona

sanskog bana Stjepana Kotromanića, što je uslijedilo 1333. godine. Gradnja je trajala, uglavnom do 1506. godine, ali i kasnije se je radilo na pojačavanju pojedinih utvrda.

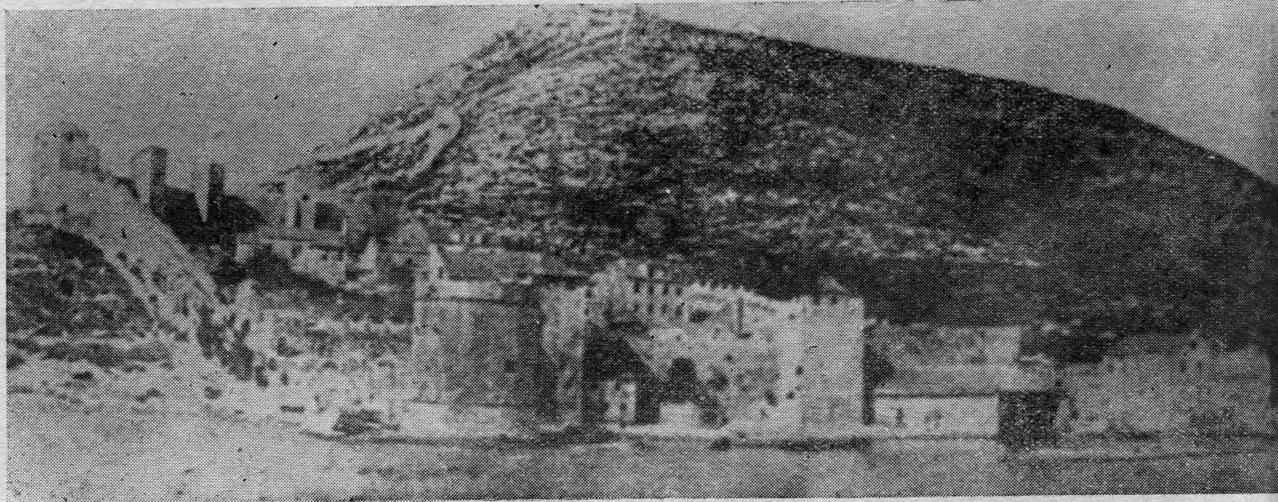
Najprvo je sagrađen zid, od jednog do drugog zaljeva. Odmah zatim počelo se je sa izgradnjom kula, uz taj zid i sa gradnjom tvrđave Pozvird, na vrhu istoimenog brda. Istovremeno sa odlukom o gradnji tvrđave Pozvird, 1335. godine odlučeno je i sistem izgradnje obih stonskih naselja, koja su te godine utemeljena. Kratko vrijeme poslije toga, gradi se zapadni zid Malog Stona. Godine 1347. sagrađena je tvrđava Koruna, a 1358. sjeverni gradski zid Malog Stona. Gradnjom ovih zidova, Mali Ston je bio potpuno zatvoren. U početku su ga nazivali »donjom tvrđavom onog mora«, za razliku od Korune, koju su nazivali gornjom tvrđavom. Nešto kasnije Mali Ston se nazivlje gradićem onog mora i na koncu Malim Stonom.

Već 1335. godini određeni sistem izgradnje grada Stona, 1358. god. usavršava se u toliko, što se određuje širina pojedinih ulica. Dvanaest godina kasnije grad se proširuje sa 6 manjih blokova kuća i novim ulicama. Prvi regulisani dio imao je 15 blokova veličine oko 28×35 m, a kasnije regulisani dio 6 blokova veličine oko 13×35 m.

Pred konac XIV. stoljeća počelo se je vijećati o zatvaranju zidinama grada Stona, rješenje je nekoliko puta odlagano, dok nije napokon 1402. godine, donesen zaključak, da se obzida stonsko naselje. Sa radovima se je započelo 5 godina kasnije, a radilo se je oko 100 godina, dok su sva utvrđenja grada Stona poprimila svoj konačni izgled i jačinu. U početku je bilo zamišljeno, da se zidom zatvori i gradu priključujući cijela južna strana brda Pozvirda. Na tom nedovršenom zidu, dugo se je gradilo, što je i razumljivo, jer se je do tog strmog položaja, materijal mogao donositi samo na leđima.

Napokon je godine 1468. zaključeno, da se od iznad franjevačkog samostana do kule Nad vodom, sagrađe poprični zidovi. Gradnjom ovih jakih zidova sa velikom okruglom kulom na najvišem položaju, grad je poprimio svoj konačni tloris i izgled, po kome se odvaja od ostalih primorskih starih gradova.

Kako je prije rečeno, pred jugoistočnim uglom grada, koče se masivne zidine »Velikog kaštela«. Ova tvrđava, koja se je smatrala najjačom stonskom utvrdom, počela se je graditi 1384. godine, ako je o nenoj izgradnji vijećano i ranije u više navrata. Njena velika polukružna kula, koja je branila gradska vrata od Zamirja, građena je 1489. godine, prema modelu izrađenom od našeg poznatog graditelja Paskoja Miličevića. Tvrđava je i kasnije pojačavana u više navrata. Početkom ovog stoljeća, austrijanski vojni erar prodao ju je jednom trgovcu, koji je iskvario njeno sjeverno pročelje, porušivši jednu ugaonu kulu, na čijem mjestu je sagrađio veliku neukusnu kuću. Ova je kuća u drugom svjetskom ratu izgorjela te ju tre-

Zidinski vojas Malog Stona

ba bezuslovno porušiti i tvrđavu dovesti u prvobitno stanje. Tendencije o obnovi ove kuće, treba u interesu kulture i u interesu grada Stona, svim zakonskim sredstvima spriječiti.

Naše narodne vlasti, uviđajući vrijednost stonskih zidina, kao značajnog kulturno-historijskog spomenika, već su u više navrata odobrile kredite za njihov popravak. Do sada je iz kredita konzervatorskog zavoda popravljen zid nad gradom, kule Minčeta i Stoviš, te bastioni Arcimon i Sokolić. Osim toga popravljena je crkvice sv. Mihajla i gotička kuća na Placi. Iz istih kredita popravljena je fasada bivše biskupske palače, najljepše renesansne zgrade u Stonu u čijem prizemlju je smješten zanimljivi stonski lapidarij.

Osim toga iz kredita NO kotara, bivši Knežev dvor, u vrijeme Austrije, nagrađen nadogradnjama, a za vrijeme drugog svjetskog rata teško oštećen, rekonstruisan je i pretvoren u Zadrugni dom. U prošloj godini, popločana je glavna ulica »Placa« grada Stona. Uređen je mali park pred

česmom. U malom Stonu proveden je vodovod iz Korune do usred gradića i t. d.

Narodni odbor općine sa predsjednikom na čelu i vrlo agilno Turističko društvo Stona, ulažu velike napore za uređenje ovog zanimljivog gradića, za kojeg možemo bez pretjerivanja reći, da je najljepše i najuređenije mjesto na Dubrovačkoj rivijeri.

Sa svim tim, pa i ako Ston, osim svojih historijskih spomenika, pruža turistima i poznate morske specijalitete, kao ni jedno drugo mjesto na našoj obali, on je od turista vrlo malo posjećivan. Krivnja ovome su slabe parobrodarske veze sa Dubrovnikom, a i previsoke cijene prevoza od »Putnika« planiranih izleta. Ovome bi se najbolje doskočilo, kad bi se u uvali Prapratno, koja je oko pola sata hoda, udaljena od grada Stona, sagradilo 25 m obale, te da brza pruga Dubrovnik—Split i obratno, u ljetnoj sezoni tamo pristaje. Ovim se ne bi samo pomoglo Stonu, već i cijelom istočnom dijelu Pelješca, jer nova cesta kroz Pelješac prolazi tik ove uvale.